

УДК 159.9:316.647.5

**Л. В. Долинська,**  
кандидат психологічних наук, професор,  
завідувач кафедри загальної і соціальної психології;  
НПУ імені М. П. Драгоманова  
**К. А. Кондур,**  
аспірантка кафедри психології  
НПУ імені М. П. Драгоманова

## ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

**Анотація.** В статті проводиться аналіз теоретичних підходів до визначення структури міжетнічної толерантності та спроба виділення її найважливіших структурних компонентів для теоретично-емпіричного дослідження міжетнічної толерантності серед українських та ромських підлітків.

**Ключові слова:** толерантність, міжетнічна толерантність, психологічні підходи щодо розуміння сутності феномену толерантності, структурні компоненти міжетнічної толерантності.

**Abstract.** The article analyzes the theoretical approaches to determining the structure of interethnic tolerance and attempts to identify its most important structural components for the theoretical and empirical study of interethnic tolerance among Ukrainian and Roma adolescents.

**Keywords:** tolerance, interethnic tolerance, psychological approaches to understanding the essence of the phenomenon of tolerance, structural components of interethnic tolerance.

**Постановка проблеми.** Українське суспільство характеризується поліетнічним складом, що в свою чергу може призводити до певних конфліктів, труднощів у міжетнічному сприйманні та спілкуванні, які зумовлюються психологічними характеристиками кожної етнічної групи, ставленням до неї в суспільстві, рівнем соціалізації та взаємодіями з іншими етнічними групами, цінностями і традиціями української та ромської спільноти. Особливого загострення міжособистісне спілкування в різних етнічних групах набуває в підлітковому віці, який характеризується становленням самосвідомості, прагненням до дорослості та самостійності, схильністю до категорійності, проявів агресії, булінгу та кібербулінгу,

фізичних впливів аж до крайніх форм, пошукам власних цінностей та майбутніх власних життєвих орієнтирів.

У зв'язку з цим особливо актуальною стає проблема формування у суспільстві толерантності, як особистісної якості та міжетнічної толерантності як моральної якості особистості, що характеризує терпиме ставлення до інших людей, незалежно від їх етнічної, національної, культурної приналежності. Прояв терпимого ставлення до іншого роду поглядів, звичок, форм поведінки виступають показниками рівня розвитку освітньої сфери, досвіду спілкування з представниками інших національностей, рівня обізнаності з іншими культурами, прагнення до пізнання інших культур та рівня самоактуалізації особистості.

**Аналіз стану розробленості проблеми.** Проблема толерантності та міжетнічної толерантності була предметом дослідження багатьох дослідників. Виділяють декілька підходів щодо розуміння сутності феномену толерантності:

- Психофізіологічний (Е.Голубєв, В.Мерлін, В.Небиліцин, В.Русалов, Л.Собчик, та ін.)
- Інтераційний (І.Гріншпун)
- Особистісний (Т.Адорно, Е.Фром, Г.Олпорт, та ін)
- Гуманістичний (А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл, Г.Бардієр та ін.)
- Когнітивний (Д.Бірі, Д.Келлі, М.Бумер).

В контексті психофізіологічного підходу толерантність вченими розглядається як природна толерантність, яка є похідною біологічного фактору розвитку особистості. В контексті інтераційного підходу толерантність розглядається як повага та визнання рівності та відмова від одноманітності. В контексті особистісного підходу започатковують вивчення феномену толерантності як комплексу особистісних цінностей (концепція синдрому авторитарного типу особистості Т.Адорно; розвиток позитивної свободи Е.Фрома; рівень розбіжності чи наближеності між «Я реальним» та «Я ідеальним» Г.Олпорта). І.Гріншпун поєднує інтераційний та особистісний підхід та розглядає толерантність як багатоаспектний та багатовимірний феномен, зазначаючи, що толерантність виступає певним буттєвим простором, в межах якого людина відкрито взаємодіє зі світом без втрати почуття власного «Я». В межах гуманістичного підходу, який виступає методологічною основою терпимості й толерантності, розглядають

толерантність як один із можливих шляхів самоактуалізації особистості (А.Маслоу), як поєднання емпатії з толерантністю, відсутність гордовитості (К.Роджерс), як забезпечення цілісного процесу духовного розвитку та реалізації смислів (В.Франкл), як соціальну установку, ставлення особистості до себе, до інших, до своєї діяльності, як причину або наслідок захисних механізмів особистості та як ціннісну орієнтацію особистості та її властивість (Г.Бардієр). В межах когнітивного підходу толерантність розглядають як когнітивну складність, яка є основою для сприйняття світу і явищ в їх розмаїтті та різнобічності (Д.Бірі, Д.Келлі), як органічну частину діалогу між Я і Ти (М.Бумер).

Для розуміння та осмислення проникнення феномену в різні сфери нашої повсякденності, вчені виділяють такі види толерантності: міжпоколінна, комунікативна, гендерна, міжособистісна, міжетнічна, міжкультурна, міжконфесійна, професійна, управлінська, політична, соціально-економічна, освітня, расова, міжкласова, географічна, вікова, фізіологічна.

Предметом нашого дослідження є психологічні особливості становлення міжетнічної толерантності українських та ромських підлітків. В Україні на важливість розвитку міжетнічної толерантності освітян та молоді вказували О. Грива, О. Кихтюк, Л. Кияшко, Л. Орбан-Лембрик. Особливу вагу проблемі формування міжетнічної толерантності учнівської та студентської молоді приділяли О. Аймангабетова, Г. Солдатова, В. Тишков, Л. Шайгерова та низка інших видатних вчених, які займалися вивченням даної проблеми. В низці досліджень розглядається також структура міжетнічної толерантності як психологічного феномену [9, с.1].

**Мета статті:** аналіз теоретичних підходів до визначення структури міжетнічної толерантності.

**Виклад основного матеріалу.** Для більшого осмислення та розуміння особливостей феномену «міжетнічна толерантність», перш за все є важливим розмежувати близькі до себе поняття «толерантність» та «міжетнічна толерантність», які мають і схожі і відмінні риси: «толерантність» – ослаблення чи відсутність можливої реакції на який-небудь несприятливий фактор в результаті зниження чутливості до його впливу, «етнічна толерантність» - вид толерантності, яка передбачає прийняття «іншого», обумовленого приналежністю до іншої етнічної групи та є комплексом установок по відношенню до іншої етнічної групи (за Н.Сергієнко,

**Збірник наукових праць «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» за підсумками наукових досліджень 2021 року**

А.Дудолад) [8, с.4]. Міжетнічна толерантність межує з міжетнічною ідентичністю, яка також формується в процесі соціалізації та в свою чергу яка складається з двох рівнів: особистісно-психологічного та соціально-психологічного.

Дослідники виокремлюють декілька варіантів компонентів міжетнічної толерантності.

*Таблиця 1.*

**Підходи до структури міжетнічної толерантності**

№	Автори	Структурні компоненти міжетнічної толерантності.
1	О.Вербицький, С.Капідінова, О.Міжина, К.Романюк	1)когнітивний (розуміння сутності міжетнічної толерантності та явищ національного життя інших етнічних груп; гнучкість і критичність мислення, визнання існування інших поглядів та ін.); 2)емоційно-ціннісний (демонстрація позитивних емоцій, потреб, мотивів, спрямованих на досягнення взаєморозуміння у розуміння у процесі міжособистісних відносин з представниками інших національностей, ціннісне ставлення до інших національних культур, стійкий інтерес до традицій, культури інших народів); 3)практично-діяльнісний (застосування знань і вмінь практично толерантної взаємодії, готовність до діалогу та співпраці з іншими.); 4) когнітивний (засвоєні історичні та культурні знання народів світу, основ релігії, обізнаність в гендерних, вікових, етнічних, соціальних особливостях); 5)аксіологічний (усвідомлення цінності особистості й культури як соціального феномену, ціннісні установки та патерни); 5)інструментальний (сформованість умінь спілкування та взаємодії з представниками інших культур, соціальних груп); 6)якісний (сформованість особистісних якостей: терпіння, емпатійності, критичності мислення,

**Збірник наукових праць «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» за підсумками наукових досліджень 2021 року**

		соціальної гнучкості, перцепції, емоційної стабільності, самостійності та ін.) [1, с.107-114; 3; 4; 7, с.276-281].
2.	Л.І. Залановська	1)когнітивний (сформованість знань та уявлень про етнічні стереотипи, суть національного характеру); 2)емоційний (демонстрація самоконтролю власного емоційного стану, емпатійності); 3)особистісний (сформованість гуманістичних ціннісних орієнтацій, ригідність як особистісна якість); 4)конативний (самоконтроль у спілкуванні, прояв комунікабельності та комунікативної толерантності взаємодіючи з іншими); 5)етнічно–орієнтований (розуміння важливості надання рівних можливостей суспільством рівних можливостей для розвитку кожної людини, позитивне ставлення до власного та інших народів, спрямованість на забезпечення повноцінної самореалізації й само актуалізації на основі гармонійних відношень з навколишнім середовищем) [2].
3.	Н.Платонова	1)мотиваційний (прояв інтересу до проблеми міжетнічної толерантності, усвідомлена установка на демонстрацію міжетнічної толерантності, відсутність стереотипів та упереджень відносно представників інших етносів); 2)когнітивний (сформовані знання про міжетнічну толерантність як особистісний феномен); 3)операційний (наявність умінь прояву міжетнічної толерантності в реальній поведінці); 4)творчий (наявність досвіду самостійного знаходження та вибору прояву міжетнічної толерантності в нових ситуаціях взаємодії з іншими людьми); 5)оцінно-рефлексивний (сформованість досвіду рефлексії та оцінювання проявів міжетнічної

**Збірник наукових праць «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» за підсумками наукових досліджень 2021 року**

		толерантності, байдужості чи інтолерантності) [5].
4.	І. Різникова	1)Когнітивний (уявлення про інші етнічні групи, їх культуру, міжетнічні відносини, права людей незалежно від етнічної приналежності, знання про феномен толерантності); 2)Емоційний (відношення до інших етнічних груп); 3)Поведінковий(акти толерантного/інтолерантного реагування, який проявляється в прагненні спілкуватись/дистанціюватись/проявляти агресію відносно представників інших етнічних груп ) [6].
5.	Н.Ткачова, Я.Чирва	1)Мотиваційний (сформованість в індивіда інтересу до питань міжетнічної взаємодії, усвідомлення ролі та значення міжетнічної толерантності, як необхідної передумови успішності цієї взаємодії, розвиненість мотивів щодо оволодіння міжетнічною толерантністю.) 2)Аксіологічний (прояв позитивного ставлення ціннісного ставлення до своєї етнічної культури та інших етнічних культур, їх етнічних цінностей та традицій.) 3)Когнітивний (знання про історію розвитку різних народів світу, особливості їхньої культури, соціальних норм, релігійних уявлень, національних звичаїв, моральних норм; правила толерантної поведінки з представниками інших етносів та національностей, її показники на практиці, тощо) [9, с.4-6].

Отже, спираючись на дослідження вчених, ми можемо простежити різні погляди щодо структури та змісту міжетнічної толерантності, які проте не відрізняються суттєво. Як бачимо, у більшості підходів є присутніми такі основні структурні компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінковий, хоча, їх змістовне навантаження дещо відрізняється(так, когнітивний компонент може розглядатись і як знання про історію розвитку різних народів світу, і як розуміння сутності толерантності; критичність мислення, визнання існування інших поглядів ). Водночас, вчені залежно від

теми та мети дослідження вводять і інші компоненти: практично-діяльнісний, аксіологічний, інструментальний, особистісний, етнічно-орієнтований, операційний, творчий, оцінно-рефлексивний та ін.

Виходячи з мети нашого дисертаційного дослідження (формування міжетнічної толерантності між українськими та ромськими підлітками) ми вважаємо доцільним виділяти в міжетнічній толерантності підлітків наступні компоненти:

- когнітивний (уявлення про інші етнічні групи, їх культуру та історію розвитку різних народів світу, розуміння сутності толерантності, визнання існування інших поглядів та критичність мислення );

-оцінно-рефлексивний (сформованість досвіду рефлексії та оцінка проявів міжетнічної толерантності, байдужості чи інтолерантності);

-мотиваційний (прояв інтересу до міжетнічної взаємодії, усвідомлення міжетнічної толерантності як необхідної передумови для успішної взаємодії, усвідомлена установка для демонстрації міжетнічної толерантності, відсутність стереотипів та упереджень щодо представників інших етносів);

-операційний (уміння прояву міжетнічної толерантності в реальній поведінці);

-поведінковий (акт толерантного/інтолерантного реагування, як прагнення спілкуватись/дистанціюватись/проявляти агресію відносно представників інших етнічних груп).

Вважаємо, що такий підхід дозволить всебічно охопити особливості прояву міжетнічної толерантності у підлітковому середовищі.

### **Список використаної літератури:**

1. Вербицький О.В. Методика дослідження вихованості міжетнічної толерантності старшокласників. *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук.праць*. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. Вип.18, кн.1. С.1-7-114.

2. Залановська Л.І. Аналіз дослідження компонентів міжетнічної толерантності в процесі підготовки фахівців. *Науковий вісник Мукачівського державного університету: зб.наук. пр. Серія «Педагогіка та психологія»*. Мукачево: Вид-во МДУ, 2015. Вип 1(1). С.41-48.

3. Капідінова С.Б. Толерантність як чинник розвитку культури міжетнічних відносин студентів: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2015. 20 с.

4. Межина О.Ю. Формирование межэтнической толерантности подростков в условиях учреждения дополнительного образования города Крайнего Севера: дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Тюмень, 2008. 229 с.

5. Платонова Н.А. Воспитание межэтнической толерантности: автореф. канд. пед. наук: 13.00.08. Барнаул, 2007. 21 с.

6. Резникова И.Б. Формирование этнической толерантности у студентов вузов в условиях многонационального региона: дисс. канд. пед. наук: 13.00.01. Владикавказ, 2007. 158 с.

7. Романюк К.О. Аналіз експериментальної роботи з виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка: Педагогічні науки*. 2013. Вип.112. Т.1. С.276-281.

8. Сергієнко Н.П., Дудолад А.В. Особливості формування міжетнічної толерантності студентів у процесі учбової діяльності». *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. Вип. 15. С. 235-243.

9. Ткачова Н.О., Чирва Я.О Структурні компоненти міжетнічної толерантності. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2017. Вип. №57. С.1, 4-6.

УДК 159.923.3:316.36

*Л. В. Долинська,*  
*кандидат психологічних наук, професор,*  
*завідувач кафедри загальної і соціальної психології*  
*НПУ імені М. П. Драгоманова*  
*І. Г. Збродська,*  
*аспірантка кафедри загальної і соціальної психології*  
*НПУ імені М. П. Драгоманова*

## **САМООЦІНКА - ЯК ЧИННИК БАТЬКІВСЬКОГО ВИГОРАННЯ**

*Анотація.* У статті, засновуючись на теоретичному огляді наукових праць, представлено зв'язок між самооцінкою та вигоранням. За результатами теоретичного аналізу, зазначено, що висока самооцінка негативно корелює з вигоранням і навпаки, низька самооцінка корелює